

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2024.6>

Д. А. Пунтус
доктор філософії права, помічник судді
Черкаського окружного адміністративного суду
orcid.org/0009-0004-2363-9752

МІЖНАРОДНІ І РЕГІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проведено аналіз ключових міжнародних та регіональних стандартів у сфері соціального захисту, які застосовують основні напрямки та принципи надання соціальних послуг. На міжнародному рівні основну увагу приділено Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) № 102, яка встановлює мінімальні стандарти соціального забезпечення, а також Рекомендації МОП №202, яка визначає загальні принципи побудови системи соціального захисту. Ці документи служать основою для розробки національних політик і сприяють гармонізації стандартів соціального забезпечення на глобальному рівні.

На регіональному рівні передбачається адаптація міжнародних стандартів до конкретних умов окремих регіонів, зокрема в Європі, Азії, Африці та Латинській Америці. Вивчено, як регіональні організації, як Європейський Союз, Африканський Союз та інші, впроваджують ці стандарти та розробляють власні нормативні акти для забезпечення більш цілеспрямованої та ефективної соціальної підтримки. Аналізуються ключові нормативно-правові акти у сфері соціального забезпечення.

Стаття також аналізує вплив міжнародних та регіональних стандартів на національні системи соціального захисту, підкреслюючи їх роль у захисті прав людини, забезпечення соціальної справедливості та підвищення добробуту населення. Особлива увага приділена принципам універсальності, доступності, адекватності та стійкості соціального забезпечення, які закладені в міжнародних і регіональних документах, надається характеристика зазначених принципів.

Результати дослідження свідчать, що впровадження міжнародних і регіональних стандартів є ключовим фактором для створення стійких, справедливих і ефективних систем соціального захисту. Автор наголошує на необхідності тісної співпраці між урядами, міжнародними організаціями, громадянським суспільством та іншими зацікавленими сторонами для досягнення цих цілей.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальних захист, принципи, соціальна допомога, міжнародні та регіональні стандарти, життєвий рівень, ринок праці, трудові відносини.

Puntus D. A. INTERNATIONAL AND REGIONAL STANDARDS OF SOCIAL SECURITY

The article analyzes the key international and regional standards in the field of social protection that apply the main directions and principles of social services provision. At the international level, the focus is on International Labor Organization (ILO) Convention No. 102, which sets minimum standards of social security, and ILO Recommendation No. 202, which defines the general principles of social security systems. These documents serve as a basis for the development of national policies and contribute to the harmonization of social security standards at the global level.

At the regional level, international standards are supposed to be adapted to the specific conditions of individual regions, in particular in Europe, Asia, Africa and Latin America. The article examines how regional organizations such as the European Union, the African Union and others are implementing these standards and developing their own regulations to ensure more targeted and effective social support. The article analyzes the key legal acts in the field of social security.

The article also analyzes the impact of international and regional standards on national social protection systems, emphasizing their role in protecting human rights, ensuring social justice and improving the welfare of the population. Particular attention is paid to the principles of universality, accessibility, adequacy and sustainability of social security, which are enshrined in international and regional documents, and a description of these principles is provided.

The results of the study show that the implementation of international and regional standards is a key factor in creating sustainable, fair and effective social protection systems. The author emphasizes the need for close cooperation between governments, international organizations, civil society and other stakeholders to achieve these goals.

Key words: social security, social protection, principles, social assistance, international and regional standards, living standards, labor market, labor relations.

Постановка проблеми. Міжнародні та регіональні стандарти відіграють важливу роль у визначенні обсягу та змісту соціального забезпечення. Країни, які є сторонами цих документів, зобов'язані їх дотримуватися. Крім того, стандарти можуть слугувати орієнтирами, які країни можуть використовувати для створення, розвитку

та вдосконалення своїх систем соціального забезпечення. Ці стандарти також є вираженням того факту, що доступ до соціального захисту, включаючи соціальну допомогу, є правом людини. Філадельфійська декларація 1944 року (тобто Декларація про цілі та завдання МОП, включена як додаток до Статуту МОП) закликає до розширення

заходів соціального забезпечення з метою забезпечення базового доходу для всіх, хто потребує такої захисту та всебічної медичної допомоги [1].

Треба зазначити, що виклики в цьому відношенні включають той факт, що, по-перше, 73% населення світу наразі не мають адекватного доступу до формального соціального забезпечення; по-друге, серед них 20% живуть у крайній бідності; по-третє, у країнах, що розвиваються, широко поширена неформальна зайнятість, а в багатьох країнах існує неадекватний спектр і якість соціальних виплат, доступних на тлі стійкого рівня бідності [2].

Метою статті є аналіз впровадження міжнародних і регіональних стандартів соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. У 1944 році МОП також прийняла два необов'язкові до виконання документи, спрямовані на сприяння наданню на національному рівні мінімальної підтримки у сферах забезпечення доходу та медичного обслуговування. Це були Рекомендація № 67 про забезпечення доходу та Рекомендація № 69 про медичне обслуговування. Можна зазначити, що обидві ці рекомендації проклали шлях до прийняття Конвенції № 102, знакової Конвенції МОП про соціальне забезпечення.

Загальна декларація прав людини ООН 1948 року вважається у всьому світі провідним документом у сфері прав людини. Статті 22 і 25 Декларації підкреслюють право кожної людини на соціальне забезпечення і достатній життєвий рівень. Так, нагадаємо, що у статті 22 зазначено, що кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особистості прав у економічній, соціальній і культурній галузях шляхом національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до організації і ресурсів кожної держави.

А стаття 25 говорить, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Материнство і дитинство мають право на особливе піклування і допомогу. Усі діти, народжені у шлюбі чи поза ним, користуються однаковою соціальним захистом [3].

Інші інструменти ООН в загальних рисах підтверджують зазначений вище підхід. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (далі – МПЕСКП) 1966 року є найбільш широко схваленим міжнародним документом у цій сфері і, що найважливіше, юридично обов'яз-

ковим для країн, які його ратифікували. На відміну від Декларації, держави-учасниці Пакту, які його ратифікували повинні забезпечити дотримання своїх зобов'язань, що випливають з нього.

Майже всі африканські країни, включаючи більшість країн Співтовариства розвитку півдня Африки (SADC), ратифікували Пакт. Приймаючи цей документ, держави визнають:

1) право кожної людини на соціальне забезпечення (включаючи соціальне страхування) (стаття 9);

2) що сім'їм повинні надаватися якнайширший захист і допомога, включаючи особливий захист вагітних жінок, а також спеціальні заходи захисту і допомоги в інтересах усіх дітей і молоді без будь-якої дискримінації (стаття 10);

3) право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, і на безперервне поліпшення умов життя (стаття 11);

4) право кожного на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я (стаття 12);

5) право кожного на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я (стаття 12).

Цікаво, що тлумачачи статтю 9 про право на соціальне забезпечення, Економічна і Соціальна Рада ООН у своєму Зауваженні загального порядку № 19 про право на соціальне забезпечення зазначає, що ця стаття вимагає, щоб заходи, які використовуються для надання допомоги по соціальному забезпеченню, були гарантовані всім людям, включаючи безробітних. Майже у всіх державах-учасницях МПЕСКП будуть потрібні ненакопичувальні системи, оскільки мало ймовірно, що кожна людина може бути адекватно охоплена системою, заснованою на страхуванні [2]. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП) визнає, що деякі аспекти поваги, захисту і реалізації економічних, соціальних і культурних прав можуть вимагати фінансових ресурсів, які не завжди є доступними для всіх держав, і допускає «поступову реалізацію», тобто права можуть реалізовуватися поступово. Таким чином, система прав людини намагається розрізнити нездатність і небажання виконувати узгоджені зобов'язання.

У 2012 році МОП прийняла Рекомендацію № 202 про національні мінімальні рівні соціального захисту, яка містить рекомендації щодо створення комплексних систем соціального захисту та доповнює існуючу міжнародну нормативну базу в галузі соціального забезпечення. Рекомендація визначає мінімальні норми соціального захисту як визначені на національному рівні набори базових гарантій соціального забезпечення, які забезпечують захист, спрямований на запобігання або пом'якшення бідності, вразливості та соціальної ізоляції.

Держави-члени МОП [5] закликаються підтримувати або встановлювати, відповідно до національних умов і якомога швидше, мінімальні норми соціального захисту, що включають базові гарантії соціального захисту. Ці гарантії повинні забезпечувати, як мінімум, щоб протягом усього життєвого циклу всі, хто цього потребує, мали доступ до базової медичної допомоги та базового доходу, що в сукупності забезпечує ефективний доступ до товарів і послуг, визначених як необхідні на національному рівні.

Елементи мінімального соціального захисту повинні бути забезпечені принаймні для всіх жителів і дітей.

Аналізуючи Рекомендацію № 202, можна дійти висновку, що національні мінімуми соціального захисту повинні включати щонайменше такі основні гарантії соціального забезпечення, які, серед іншого, можуть бути досягнуті за допомогою схем соціальної допомоги:

а) доступ до визначеного на національному рівні набору товарів і послуг, що становлять основну медичну допомогу, включаючи охорону материнства, яка відповідає критеріям наявності, доступності, прийнятності та якості;

б) гарантії базового доходу для дітей, принаймні на визначеному на національному рівні мінімальному рівні, що забезпечує доступ до харчування, освіти, догляду та будь-яких інших необхідних товарів і послуг;

в) гарантії базового доходу, принаймні на визначеному на національному рівні мінімальному рівні, для осіб працездатного віку, які не в змозі отримувати достатній дохід, зокрема у випадках хвороби, безробіття, материнства та інвалідності;

г) гарантії базового доходу, принаймні на визначеному на національному рівні мінімальному рівні, для осіб похилого віку.

Важливо, що Рекомендація № 202 стверджує, що основні гарантії соціального забезпечення повинні бути встановлені законом (п. 7). Вона передбачає, що

– національні закони та підзаконні акти повинні визначати коло, кваліфікаційні умови та рівні виплат, що забезпечують ці гарантії.

– Також мають бути визначені неупереджені, прозорі, ефективні, прості, швидкі, доступні та недорогі процедури подання скарг та оскарження.

– Доступ до процедур подання скарг та оскарження має бути безкоштовним для заявника.

– Нарешті, мають бути створені системи для посилення відповідності національним правовим рамкам (п. 7).

Так, Рекомендація МОП № 202 визнає відповідальність держав за розробку національних правових рамок, але говорить про такі принципи:

1) універсальність захисту, заснована на соціальній солідарності;

2) право на пільги, передбачені національним законодавством; с. адекватність і передбачуваність пільг;

3) недискримінація, гендерна рівність і реагування на особливі потреби;

4) соціальна інтеграція, в тому числі соціальна інтеграція, в тому числі осіб, зайнятих у неформальному секторі економіки;

5) повага до прав та гідності осіб, на яких поширюються гарантії соціального забезпечення;

6) поступова реалізація, в тому числі шляхом встановлення цілей та часових рамок;

7) солідарність у фінансуванні з метою досягнення оптимального балансу між обов'язками та інтересами тих, хто фінансує схеми соціального забезпечення та отримує вигоди від них; і. врахування різноманітності методів та підходів, в тому числі механізмів фінансування та систем надання послуг;

8) прозорість, підзвітність та передбачуваність

9) прозоре, підзвітне та раціональне фінансове управління та адміністрування;

10) фінансова, фіскальна та економічна стійкість з належним урахуванням соціальної справедливості та рівності;

11) узгодженість із соціальною, економічною політикою та політикою зайнятості, а також узгодженість між установами, відповідальними за надання соціального захисту;

12) високоякісні державні послуги, що сприяють підвищенню ефективності систем соціального забезпечення;

13) ефективність та доступність процедур подання скарг та апеляцій; р. регулярний моніторинг впровадження та періодична оцінка;

14) повна повага до колективних переговорів та свободи об'єднань для всіх працівників та тристороння участь з представницькими організаціями роботодавців та працівників, а також консультації з іншими відповідними та представницькими організаціями зацікавлених осіб.

Окремо проаналізуємо питання регіональних стандартів. Так, Африканський Союз ставить права людини на африканський порядок денний [7]. Це проявляється у чіткому визнанні прав людини, сприянні соціальному, економічному та культурному розвитку та гендерній рівності в наступних документах:

– Африканська хартія прав людини і народів

– Африканська хартія прав і добробуту дитини (ACRWC)

– Протокол до Хартії прав людини і народів про права жінок в Африці (Protocol to the Charter of Human and People's Rights on the Rights of Women)

– Африканська хартія прав людини і народів (Протокол про права жінок)

– Конвенція Африканського Союзу про захист

і допомогу внутрішньо переміщеним особам в Африці (Кампальська конвенція)

– Африканська молодіжна хартія – Уагадуські декларація і план дій (2004 р.)

– Лівінгстонський і Яундський заклики до дій (2006 р.)

– План соціального захисту неформального сектору економіки і сільських працівників.

Рамки соціальної політики для Африки визначають бачення африканських суспільств, заснованих на соціальній солідарності, справедливості та свободі від дискримінації і бідності. Вона закликає до розширення соціального захисту за допомогою таких заходів, як фінансовані державою грошові виплати, що не вимагають сплати внесків.

У Рамковій програмі зазначається, що з'являється консенсус щодо того, що мінімальний пакет базового соціального захисту повинен охоплювати: базову охорону здоров'я, пільги для дітей, неформальних працівників, безробітних, людей похилого віку та осіб з обмеженими можливостями. Цей мінімальний пакет забезпечує платформу для розширення і поглиблення соціального захисту в міру створення більшого фіскального простору. У Рамковій програмі також зазначається, що мінімальний пакет може мати значний вплив на подолання бідності, підвищення рівня життя, зменшення нерівності та сприяння економічному зростанню. Ведеться робота над розробкою Протоколу про права громадян на соціальний захист і соціальне забезпечення, а також Соціального порядку денного до 2063 року [8].

У контексті Співтовариства розвитку Півдня Африки (SADC) Протокол про зайнятість і працю (2014 р.) зобов'язує кожну державу-учасницю прагнути до розробки інтегрованої та всеосяжної системи соціального захисту, яка забезпечує реальне охоплення всіх за допомогою програм соціального захисту, включаючи соціальну допомогу.

Слід відзначити про поступове досягнення цілей захисту відповідно до міжнародних і регіональних стандартів у країнах Співтовариства розвитку Півдня Африки. Так, відповідно до статті 11 Протоколу Співтовариства розвитку Півдня Африки про зайнятість і працю, кожна держава-член створює, підтримує і поступово підвищує рівень своєї системи соціального забезпечення до рівня, що відповідає міжнародним і регіональним документам, шляхом ратифікації та імплементації Конвенції МОП 1952 року про мінімальні норми соціального забезпечення (№ 102), а також впровадження національних мінімальних рівнів соціального захисту МОП Рекомендації № 202, Хартії основних соціальних прав у Співтоваристві розвитку Півдня Африки і Кодексу соціального забезпечення Співтовариства розвитку Півдня Африки [8].

Національні правові системи використовують різні методи для впровадження міжнародних і регіональних стандартів. Іноді конституції передбачають відносно нескладні механізми застосування міжнародного права. Наприклад, Конституція Намібії передбачає пряме застосування міжнародних і регіональних стандартів, передбачаючи, що, якщо не передбачено інше, «загальні норми міжнародного публічного права і міжнародні угоди, обов'язкові для Намібії відповідно до цієї Конституції, є частиною права Намібії [6]. Однак в інших випадках, наприклад, у Південній Африці [9] і Зімбабве [10], як правило, необхідна законодавча інкорпорація відповідних міжнародних стандартів до того, як (ратифікована) міжнародна угода набуде чинності закону у відповідній країні. У тих випадках, коли необхідна законодавча інкорпорація, дійсно необхідно ухвалити законодавство, яке надасть чинності цим стандартам.

Висновки. Таким чином, міжнародні стандарти забезпечують основу для розробки національних політик соціального захисту, сприяючи гармонізації та підвищенню ефективності систем соціального забезпечення у різних країнах.

Регіональні стандарти адаптують міжнародні принципи до специфічних умов та потреб окремих регіонів, що дозволяє забезпечити більш цілеспрямовану та ефективну підтримку.

Впровадження та дотримання міжнародних і регіональних стандартів сприяє захисту прав людини, забезпеченню соціальної справедливості та покращенню добробуту громадян.

Для успішного впровадження цих стандартів необхідна тісна співпраця між урядами, міжнародними організаціями, громадянським суспільством та іншими зацікавленими сторонами.

Література

1. Декларація щодо цілей і завдань Міжнародної організації праці. Філадельфія, 10 травня 1944 року. URL: https://socialprotection.org/sites/default/files/publications_files/TRANSFORM%20Full%20Document%20-%20Legal.pdf https://zakononline.com.ua/documents/show/140970_140970.
2. M Cichon and K Hagemeyer "Social Security for All: Investing in Global and Economic Development. A Consultation" Issues in Social Protection Series, Discussion Paper 16.
3. UN (1948) Universal Declaration of Human Rights.
4. ILO (2014) World Social Protection Report 2014-2015.
5. ILO Social Security Department 2006.
6. Art 144 of the Constitution of Namibia URL: https://socialprotection.org/sites/default/files/publications_files/TRANSFORM%20Full%20Document%20-%20Legal.pdf https://socialprotection.org/sites/default/files/publications_files/TRANSFORM%20Full%20Document%20-%20Legal.pdf
7. AU (2008) Social Policy Framework for Africa (CAMSD/EXP/4(I))

8. Taylor (2002) Transforming the Present. Protecting the Future – Consolidated Report (Report of the Committee of Inquiry into a Comprehensive System of Social Security for South Africa.

9. Constitution of the South African (1996). URL: https://socialprotection.org/sites/default/files/publications_files/TRANSFORM%20Full%20Document%20-%20Legal.pdf https://socialprotection.org/sites/default/files/publications_files/TRANSFORM%20Full%20Document%20-%20Legal.pdf

[org/sites/default/files/publications_files/TRANSFORM%20Full%20Document%20-%20Legal.pdf](https://socialprotection.org/sites/default/files/publications_files/TRANSFORM%20Full%20Document%20-%20Legal.pdf)

10. Constitution of the Zimbabwean (1980). URL: https://socialprotection.org/sites/default/files/publications_files/TRANSFORM%20Full%20Document%20-%20Legal.pdf https://socialprotection.org/sites/default/files/publications_files/TRANSFORM%20Full%20Document%20-%20Legal.pdf